

«Қазақстан мектептерінде географиялық олимпиадаларға дайындалу үшін жаңа ақпараттық технологияларды әзірлеу» тақырыбына жазылған «8D01503– География» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (Ph.D) дәрежесін алуға ұсынылған Аубакирова Гаухар Болатовнаның Диссертациялық жұмысына

АНДАТПА

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін жаңғырту, оқыту сапасын арттыру, оқушылардың зияткерлік әлеуетін дамыту және оларды бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптастыру мемлекеттік білім саясатының басым бағыттарының бірі. Осы міндеттерді жүзеге асыруда пәндік олимпиадалардың маңызы ерекше. Олимпиадалар оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың терең теориялық білімін, логикалық ойлауын, талдау және салыстыру қабілетін, зерттеушілік дағдысын, шығармашылық белсенділігін дамытуға мүмкіндік береді.

Білім беру саласын цифрландыру жағдайында электрондық білім беру ресурстарын пайдалану, интерактивті платформаларды енгізу, деректерді өңдеу мен визуализациялаудың заманауи құралдарын қолдану оқыту тиімділігін арттырудың маңызды тетіктерінің біріне айналды. Әсіресе география пәнінің мазмұны картографиялық материалдармен, кеңістіктік ақпаратпен, сандық деректермен және визуалды талдаумен тығыз байланысты болғандықтан, жаңа ақпараттық технологиялардың әлеуеті жоғары болып табылады. Оларды географиялық олимпиадаларға дайындық барысында мақсатты әрі жүйелі түрде пайдалану оқушылардың теориялық білімдерін тереңдетіп қана қоймай, олардың аналитикалық ойлауын, зерттеушілік қабілетін және практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Халықаралық деңгейдегі географиялық олимпиадалардың мазмұны мен құрылымы үнемі жаңғырып, тапсырмалар жүйесі күрделене түсуде. Бұл оқушылардан тек теориялық білімді ғана емес, сонымен бірге ақпаратты жылдам өңдеу, статистикалық және картографиялық деректерді талдау, геоақпараттық жүйелермен жұмыс істеу, цифрлық карталарды интерпретациялау және түрлі дереккөздерден алынған мәліметтерді салыстыра отырып қорытынды жасау сияқты заманауи құзыреттерді талап етеді.

Еліміздегі білім беру жүйесін дамыту үдерісі Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрақты даму мақсаттарымен де өзара сабақтасып жатыр. Атап айтқанда, 4 –Тұрақты даму мақсаты «Баршаға инклюзивті және сапалы білім беруді қамтамасыз ету және өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін қолдау» білім беру сапасын арттыруды, цифрлық технологияларды тиімді пайдалануды және білім алушылардың функционалдық сауаттылығын

дамытуды көздейді. Бұл мақсат оқушылардың замануи цифрлық ортада еркін жұмыс істеу қабілетін қалыптастыруды, инновациялық технологияларды білім беру үрдісіне енгізуді және сапалы білімге тең қолжетімділікке қамтамасыз етуді талап етеді. Осы тұрғыдан қарағанда география пәнінен олимпиадаларға дайындықта жаңа ақпараттық технологияларды қолдану білім алушылардың цифрлық құзыреттіліктерін қалыптастыруға, зерттеушілік қабілеттерін дамытуға және халықаралық білім кеңістігінде бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеуге бағытталған маңызды педагогикалық міндеттердің бірі.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламаларымен, білім беру жүйесін цифрландыру бағыттарымен және дарынды балаларды қолдау міндеттерімен тығыз байланысты. Географиялық олимпиадаларға дайындық жүйесіне жаңа ақпараттық технологияларды енгізу оқушылардың халықаралық білім кеңістігіндегі бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, олардың зияткерлік әлеуетін дамытуға және сапалы білім алуына қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты зерттеу тақырыбының өзектілігі бір жағынан Қазақстан мектептерінде дарынды оқушыларды қолдау және географиялық олимпиадаларға сапалы даярлау қажеттілігімен, екінші жағынан білім беруді цифрландыру жағдайында жаңа ақпараттық технологиялардың әлеуетін толық әрі тиімді пайдалану қажеттілігімен айқындалады. Аталған қарама-қайшылықтарды шешу «Қазақстан мектептерінде географиялық олимпиадаларға дайындалу үшін жаңа ақпараттық технологияларды әзірлеу» тақырыбын таңдауға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстан мектептерінде географиялық олимпиадаларға дайындыққа арналған жаңа ақпараттық технологиялар негізіндегі әдістемелік жүйені әзірлеу және оның тиімділігін тәжірибелік-эксперимент арқылы дәлелдеу.

Осы мақсатқа жету үшін төмендегідей **міндеттер** қойылды:

- географиялық олимпиадаларға дайындықты ұйымдастырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін және жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың ғылыми-педагогикалық алғышарттарын талдау;

- Қазақстан мектептеріндегі географиялық олимпиадаларға дайындық жүйесінің қазіргі жағдайын талдап, оның негізгі мәселелері мен ерекшеліктерін айқындау;

- жаңа ақпараттық технологиялар негізінде географиялық олимпиадаларға дайындықтың авторлық әдістемелік жүйесін және оны жүзеге асыратын цифрлық платформаны әзірлеу;

- авторлық әдістемелік жүйе мен цифрлық платформаның тиімділігін тәжірибелік-эксперимент арқылы анықтау және географиялық олимпиадаларға дайындық жүйесін жетілдіруге арналған ғылыми-әдістемелік ұсыныстар беру.

Зерттеудің нысаны: Қазақстан мектептерінде оқушыларды географиялық олимпиадаларға даярлау үдерісі.

Зерттеудің пәні: мектеп оқушыларын географиялық олимпиадаларға дайындауда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану.

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер Қазақстан мектептерінде географиялық олимпиадаларға дайындық үдерісі жаңа ақпараттық технологияларға негізделген әдістемелік тұрғыда ұйымдастырылып, білім беру үдерісіне жүйелі түрде енгізілсе, онда оқушылардың пәндік білім деңгейі, функционалдық сауаттылығы, кеңістіктік ойлауы, картографиялық және аналитикалық дағдылары дамып, олимпиадалық тапсырмаларды орындау сапасы мен нәтижелілігі артады.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздері мектеп оқушыларын географиялық олимпиадаларға дайындау жүйесін ғылыми тұрғыдан негіздеу, олимпиадалық құзыреттіліктің құрылымын айқындау және ақпараттық технологиялар негізінде оны қалыптастырудың тиімді жолдарын анықтау мәселелерімен байланысты тұжырымдамалық идеяларға сүйенеді.

Зерттеу мәселесі білім берудің педагогикалық және дидактикалық негіздері, сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу үдерісінде қолдану бағытындағы отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сүйенеді (Халықова К.З., Таубаева Ш.Т., Жанпейісова М.М., Мынбаева А.К., Нұрғалиева Г.Қ., Полат Е.С., Беспалько В.П., Селевко Г.К. және т.б.). Білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыру, ақпараттық мәдениетін қалыптастыру және цифрлық оқыту мәселелері Қараев Ж.А., Беркімбаев К.М., Бидайбеков Е.Ы., Мамирова К.Н. және т.б. еңбектерінде қарастырылған.

Географиялық білім беру мазмұны, кеңістіктік ойлауды қалыптастыру, картографиялық және аналитикалық дағдыларды дамыту мәселелері Ә.Б. Бейсенова, О.Б. Мазбаев, К.Д. Каймулдинова, Б.Ш. Әбдіманапов, Р.Ә. Қаратабанов, Ж.Р. Байметова, Е.А. Ахметов, Н. Кәрменова, Ш.Ш. Кәрібаева, Б.Қ. Асубаев, сондай-ақ Ш.У.Лайсханов, Н.Усенов, Д.Т. Алиаскаров, Е.Д. Исаков еңбектерінде қарастырылған. Географиялық білім берудің әдістемелік негіздері И.И. Баринова, В.П. Е.А.Таможня, Максаковский және т.б., ал олимпиадалық қозғалыс пен оқушыларды пәндік олимпиадаларға дайындау мәселелері У.Б. Жексенбаева К.Б. Бекишев, А.Б.Сатанов, А.С.Наумов, С.В.Ильинский, Н.Х. Агаханов, В.В. Николина, В.В. Пасечник және т.б. еңбектерінде зерттелген.

Географиялық ойлау, олимпиадалық дайындықтың мазмұны мен халықаралық бағалау ерекшеліктері L. Chalmers, S. Berg, M. Barwiński, J. Van der Schee, J. Lidstone, M. Hemmer, X. Liu, H. Svobodová, P. Trahorsch, T. Bendl, D. Řezníčková, R. De Miguel González, M.L. De Lázaro Torres, Eyup Artvinli еңбектерінде қарастырылған. Дарындылық пен жоғары жетістіктердің қалыптасу механизмдері Джозеф Рензулли, Франсуа Ганье, Карл Эрикссон еңбектерінде негізделген.

Сонымен қатар, білім беруді цифрландыру, мультимедиялық оқыту, метакогниция және білім беру аналитикасы мәселелері J. Siemens, R. Mayer, J. Flavell, A. Riordan еңбектерінде зерттелген. Ақпараттық технологиялар негізінде олимпиадалық дайындықтың құрылымдық моделін әзірлеу және

цифрлық платформаларды қолдану мәселелері De Miguel González, De Lázaro Torres, Bendl, Rezníčková және т.б. еңбектерінде көрініс тапқан.

Зерттеуде қолданылған әдістер: *Теориялық:* зерттеу мәселесі бойынша философиялық, педагогикалық, дидактикалық, әдістемелік әдебиеттер мен интернет-материалдарын жүйелі талдау және синтездеу, географиялық білім беру және олимпиадалық дайындық жүйесіне қатысты ғылыми еңбектерді зерделеу; білім беру саласындағы нормативтік құжаттарды талдау; географиялық олимпиадалардың мазмұны мен құрылымын салыстырмалы талдау; құрылымдық-мазмұндық моделдеу әдістерін қолдану. *Эмпирикалық:* айқындаушы және қалыптастырушы педагогикалық эксперименттер; оқушылардың іс-әрекетін бақылау; әңгімелесу және сұхбат жүргізу; білім деңгейін анықтау мақсатында тестілеу; цифрлық білім беру платформасы арқылы оқыту нәтижелерін талдау. Эксперименттік деректерді өңдеудің және графикалық ұсынудың математикалық және статистикалық әдістері қолданылды.

Зерттеу базасы: Зерттеу жұмысының тәжірибелік-эксперименттік бөлігі Алматы және Жетісу облыстарының жалпы білім беретін мектептері негізінде ұйымдастырылды. Зерттеуге 9-11 сынып оқушылары қатысты. Педагогикалық экспериментке барлығы 120 оқушы тартылып, олар бақылау және эксперименттік топтарға бөлінді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

- Қазақстан мектептерінде географиялық олимпиадаларға дайындыққа арналған жаңа ақпараттық технологиялар негізіндегі әдістемелік жүйе әзірленді;

- ұсынылған әдістемелік жүйені жүзеге асыратын авторлық цифрлық платформа Geoolympiad.kz әзірленді;

- географиялық олимпиадаларға дайындыққа арналған жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың тиімділігі тәжірибелік-эксперимент нәтижелері арқылы дәлелденді;

- географиялық олимпиадаларға дайындық жүйесін жетілдіруге бағытталған ғылыми-әдістемелік ұсыныстар берілді.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы география пәнінен олимпиадаларға дайындықты ұйымдастырудың ғылыми-педагогикалық және әдіснамалық негіздерінің нақтылауымен, жаңа ақпараттық технологияларды олимпиадалық дайындық үдерісінде қолданудың теориялық алғышарттарының айқындалуымен сипатталады. Зерттеу барысында географиялық олимпиадаларға дайындықтың мазмұнды, құрылымы мен ұйымдастыру ерекшеліктері жүйеленіп, жаңа ақпараттық технологиялар негізіндегі авторлық әдістемелік жүйенің теориялық негіздері анықталды. Ұсынылған әдістемелік жүйе мен цифрлық платформаны қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері негізделіп, географиялық олимпиадаларға дайындық үдерісін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық бағыттары айқындалады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы зерттеу нәтижелері негізінде әзірленген әдістемелік жүйе мен авторлық цифрлық платформаның

география пәні бойынша олимпиадаларға дайындықты жүйелі ұйымдастыруға, олимпиадалық тапсырмаларды кезең-кезеңмен меңгертуге, оқушылардың оқу жетістіктерін мониторингтеуге және дайындық сапасын арттыруға мүмкіндік беруімен айқындалады. Зерттеу материалдарын жалпы білім беретін мектептерде, дарынды балаларға арналған мамандандырылған білім беру ұйымдарында, қосымша білім беру орталықтарында, сондай-ақ педагогтердің біліктілігін арттыру жүйесінде пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдамалар:

1. География пәнінен олимпиадаларға дайындық үдерісінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану оқушылардың пәндік білімін, функционалдық сауаттылығын, кеңістіктік ойлауын дамытуға негіз болатын маңызды педагогикалық шарты.

2. Географиялық олимпиадаларға дайындыққа арналған жаңа Ақпараттық технологиялар негізіндегі әдістемелік жүйе мен авторлық цифрлық платформаны кешенді қолдану олимпиадалық дайындықтың мазмұнын, кезеңдерін, құралдарын және ұйымдастыру тетіктерін біріздендіріп, оқу материалдарын жүйелеуге, тапсырмалар жүйесін тиімді ұсынуға және оқушылардың дайындық деңгейін үздіксіз мониторингтеуге мүмкіндік береді.

3. Ұсынылған әдістемелік жүйені тәжірибеде қолдану оқушылардың олимпиадалық тапсырмаларды орындау сапасының артуына, географиялық білім деңгейінің жоғарылауына және пәндік олимпиадалардағы нәтижелерінің жақсаруына ықпал етеді.

Зерттеу жұмысының нәтижелерінің сыннан өтуі: Зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері мен тұжырымдары келесі халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда баяндалып, талқыланды: «Фараби әлемі» атты студенттермен жас ғалымдардың халықаралық ғылыми конференциясында (Алматы, Қазақстан 2021-2023), «Наука, Общество, Образование в эпоху цифровизации и глобальных изменений» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясында (Пенза қ., Ресей Федерациясы, 2022), «The 5th International Conference on Languages, Translation/Social Sciences» халықаралық конференциясында (Анталья, Түркия, 2022), сондай-ақ Түркі әлемі географтарының II халықаралық конгресінде (Алматы, Қазақстан 2025) баяндалды.

Зерттеу нәтижелері бойынша жарияланымдар: Зерттеу барысында 9 ғылыми еңбек жарық көрді. Соның ішінде, Scopus деректер қорына енетін басылымдарда 2 мақала, ҚР ҒЖБМ Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда 2 мақала, халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарында 5 мақала, сондай-ақ 1 оқу-әдістемелік құрал, 1 тест тапсырмалар жинағы және 1 авторлық куәлік алынды. Зерттеу нәтижелері білім беру үрдісіне енгізіліп, олардың тиімділігі 3 енгізу актісімен расталды.

Диссертацияның құрылымы: диссертация кіріспеден, 3 тараудан, қорытындыдан, 138 пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, 16 кестеден, 30 суреттен және 5 қосымшалардан тұрады. Бет саны – 159.